

Наталя Побірченко

***V.O. Sukhomlynskyi ta O.A. Zakharenko:
dialog przez roky i w dŹstani***

***V. Sukhomlynsky and O. Zakharenko:
dialogue across time and space***

Keywords: *V. Sukhomlynsky, O. Zakharenko, Ukrainian author's schools*

Василь Олександрович Сухомлинський та Олександр Антонович Захаренко – видатні постаті вітчизняної педагогіки ХХ століття. Академік з Павлиша залишив свою унікальну школу, бібліотеку власних творів і цілу плеяду учнів. Головне ж – залишив безцінну ідею, концепцію гуманістичного виховання, центром якої є особистість дитини.

Чотири десятиліття, що минули, принесли глобальні зміни в суспільстві, в соціально-економічній сфері, в ідеології, як наслідок – і в розвитку національної освіти. В Україні виросло кілька авторських шкіл талановитих педагогів. Серед них найперспективнішою і найцікавішою залишається школа О.А. Захаренка в селі Сахнівка на Черкащині. На теренах української та зарубіжної педагогіки її ще називають «школою над Россю». І про цю школу можна сказати, що виросла вона із зерна, посіяного В.О. Сухомлинським.

В.О. Сухомлинський та О.А. Захаренко належать до різних поколінь. Василь Олександрович вже був академіком і автором педагогічного бестселера «Серце віддаю дітям», коли молодий директор О.А. Захаренко тільки починав у Сахнівській школі. Однак у долях двох великих педагогів багато паралельних ліній. Обоє – сини великих українських родин міцного кореня. З ранньої молодості почали вчителювати на селі, згодом стали директорами сільських шкіл. Свої авторські школи вибудували, виплекали з першого камінчика, з першого уроку. І нелегкій, клопіткій посаді, точніше сказати, місії директора на селі, обоє залишилися вірними до останнього подиху.

Хоча і В.О. Сухомлинський, і О.А. Захаренко мали не одну нагоду перебраться до столиці – і на вузівські кафедри, і в міністерські кабінети (Олександр Антонівичу Захаренку пропонували на початку 90-х років навіть посаду міністра освіти України). І не тому, що були байдужими до успіху, просто успіх для талановитої людини, захопленої своїм ділом – це в першу чергу розквіт цього діла, а не просто кар'єрне зростання.

Як уже згадувалось, В.О. Сухомлинський і О.А. Захаренко – педагоги різних поколінь. І суть не тільки у віковій різниці. Зрештою, вони тісно пересікалися у часі, хоча не довелось їм, на жаль, зустрітись. Але працювати двом великим учителям випало фактично в різні епохи.

Василь Олександрович Сухомлинський засновував свою «школу радості», створював концепцію гуманістичного виховання у 50-60 роки минулого століття, в час «хрущовської відлиги», коли в суспільстві з'явилися надії на демократичні перетворення. Відлига закінчилась і великого учителя обірвали на півслові.

Олександр Антонівич розбудовував «школу над Росєю» у 70-80 роки – так званий «період застою» і перше десятиліття незалежної України. Наріжний камінь педагогічної концепції В.О. Сухомлинського – дитиноцентричний принцип. В центрі виховного процесу – дитина, її розвиток, формування внутрішнього світу.

Педагог-новатор у радянській, що називається наскрізь заідеологізованій школі, запровадив власну, авторську систему виховання, на яку досі орієнтується учительство в різних кінцях світу. І ґрунтувалась вона на вічних цінностях – добра, справедливості, поваги до батьків, любові до рідного краю, рідної мови. З позицій сьогодення очевидно, що це була спроба, до того ж успішна, врятувати дітей від згубного впливу «подвійної моралі», притаманної тому часу на теренах радянської імперії. Тільки змалку прищеплені дитині принципи порядності, справедливості, уміння цінувати честь пробуджують в людині людину, додають особистості гарту і сил жити по-справжньому, за будь-яких умов не зраджувати своїх переконань.

Гуманізм, обраний талановитим учителем головним принципом власної концепції виховання, відомий у педагогіці багатьох цивілізацій. Але у підпорядкованій ідеології диктатури радянській школі вперше прозвучав на повний голос у маленькому тихому Павлиші. Звичайно, далеко не все із задуманого Василь Олександрович встиг випробувати і здійснити. Короткий вік судився, а головне – надто самостійний, вдумливий і творчий академік з Павлиша відходив від ідеологічних догм у вихованні, створивши власну гуманістичну концепцію. І цим став незручний для керівної верхівки.

О.А. Захаренко – духовний спадкоємець В.О. Сухомлинського перш за все в найголовнішому: як і у Павлиші, кредо всієї педагогічної системи у Сахнівській школі – всебічний розвиток дитини як особистості. Певна річ, послідовників В.О. Сухомлинського і в Україні, і за рубежем немало. Використовують в роботі педагогічні принципи, запроваджують у школах організаційні та методичні знахідки великого учителя. На жаль, часто це зводиться до елементарного наслідування, навіть примітивного копіювання, приміром, популярних шкільних традицій.

Але в тому й унікальність Сахнівської школи, що тут ідеї В.О. Сухомлинського не копіюють, а розвивають – з поправкою на вимоги сучасності [Захаренко, 1997: 25]. «Гортаючи сторінки безцінних педагогічних роздумів обох Учителів, замислюючись над їхніми мудрими порадами, уважно слідкуючи за ходом думки кожного з них, несподівано розумієш: це – діалог. Діалог односторонній через роки і відстані...» зазначає дослідник О. Крутенко [Крутенко, 2006: 26].

Скільки разів повертаємось до найвідомішої і найемоційнішої книги В.О. Сухомлинського «Серце віддаю дітям» – і кожного разу, як вперше, захоплюємось багатством педагогічного арсеналу великого учителя. Уміння відкрити для дітей *Книгу природи*, влаштувати подорож у світ праці, розв'язати тисячу задач із живого задачника, прищепити усвідомлення про силу колективу, навчити шанувати родину – все це стало педагогічними принципами В.О. Сухомлинського; і головне тут – колосальна сила слова, переконання, живого прикладу. До категорії вічних цінностей гідне бути занесеним педагогічне кредо В.О. Сухомлинського: постійне спілкування з учителем має духовно збагачувати дитину.

О.А. Захаренко ці принципи розвиває, втілює в конкретні справи. Так, наприклад, якщо В.О. Сухомлинський був зачинателем створення на базі звичайної сільської середньої школи єдиного виховного середовища, робив перші кроки цієї роботи, то О.А. Захаренко йде далі. Приміром, ідея любові до рідного краю, його минувшини, до свого роду – для цього в школі збудували народний музей «Моя маленька Батьківщина» Дитячі мрії сягають у небо – у школі побудували планетарій та обсерваторію. Музичний фонтан – маленьке диво для цілої округи. Криниця совісті – перший у краї пам'ятник голодомору. Важко переоцінити психоемоційний вплив на дітей таких творінь у просторі сільської школи.

Обидва педагоги часто підкреслювали, що кожен квадратний сантиметр території школи повинен мати певний емоційний фон, відтак і виконувати виховну функцію.

Побіжно торкнемося ще деяких, найважливіших, на наш погляд, положень, спільних для творчості видатних педагогів В.О. Сухомлинського та О.А. Захаренка.

Навчати чи виховувати? Це запитання завжди носило риторичний, навіть, так би мовити, гамлетівський характер. Свого часу побутувало переконання, що діло вчителя - нести знання. Вихователь-то інша професійна категорія. Можна знайти немало прикладів того, що вітчизняна школа і до сьогодні орієнтована на об'єм знань, які треба дати учню, в кінцевому результаті - на підготовку до вузу. Позиція обох видатних педагогів у співвідношеннях формули «навчання - виховання» чітка і визначена. На думку В.О. Сухомлинського: «...навчання - це лише одна з пелюсток тієї квітки, що називається вихованням у широкому розумінні цього поняття. У вихованні немає головного і другорядного, як немає головної пелюстки серед багатьох, що створюють красу квітки. У вихованні все головне - і урок, і розвиток різнобічних інтересів дітей поза уроком, і взаємовідносини вихованців у колективі» [Сухомлинський, 1977: 54].

О.А. Захаренко також пріоритетом школи у роботі з дитиною вважав все ж виховання. І наголошував, що школа зловживає впливом на розум дитини. В результаті з них або ж виростають сухі педанти, або центр інтересів переміщається зі школи у сферу неформального спілкування. Відтак альфою і омегою навчально-виховного процесу в Сахнівській школі було і залишається в першу чергу надбання життєво необхідних навичок - від уміння знайти спільну мову з людьми (друзями, батьками, однокласниками, незнайомими) до навиків трудової і розумової діяльності. Іншими словами - не просто дати випускнику суму академічних знань, а навчити жити, учитися, працювати між людьми чесно, по совісті. По великому рахунку - гарантувати дитині основи соціально-

психологічної адаптації у суспільстві. До речі, система моральних «табу», обґрунтована у праці В.О. Сухомлинського «Як виховати справжню людину» у формі таблиці під заголовком «10 не можна» завжди була на стіні рекреаційної зали у Сахнівській школі – свого роду заповідь, кредо для вихованців від їх першого шкільного дня. Олександр Антонович скептично ставився до виховних годин, різного роду заходів з метою виховання і настанов: «Уроки, виховні години немовби ковзають по свідомості учнів, не зачіпають внутрішнього життя» [Захаренко, 1977: 17]. Основним принципом системи О.А. Захаренка завжди було: виховувати не настановами і нотаціями, а через ставлення - до родини, до друзів, до школи, до самих себе, до життєвих цінностей, до політики, до праці.

Праця як могутній фактор виховання посідає одне з цільних місць у педагогічній концепції В.О. Сухомлинського. Принцип єдності трудового виховання і загального розвитку – морального, інтелектуального, естетичного, фізичного; розвиток індивідуальності у праці; суспільно-корисна спрямованість; раннє залучення до продуктивної праці, її різноманітність, наявність конкретного результату. Вихованці Василя Олександровича закладали перші полезахисні лісосмуги на Кіровоградщині, рятуючи земельні масиви від ерозії. У Павлиші при школі був власний плодовий розсадник: це нелегка повсякденна робота протягом всього року. Зате потребує певної кваліфікації і творчості: комбінації зі щепленням різних сортів, досліди з використанням різних видів удобрення. У загальноосвітніх школах того часу почала з'являтися перша техніка – станки у майстернях, електродвигуни. В.О. Сухомлинський був прихильником конструювання спеціальної техніки «дитячих масштабів», яку можна було б використовувати для реальної продуктивної роботи.

Справжню користь дитячій душі і серцю дає творча праця, що поєднує зусилля розуму і рук. А найважча праця буває творчою і натхненою, якщо це праця в ім'я здійснення високої мети. Ця аксіома завжди була в головному арсеналі авторської школи О.А. Захаренка.

Виховні принципи Олександра Антоновича називають теоретики «педагогікою конкретної мети». А мета і мрія для Олександра Антоновича були поняттями синонімами. Точніше мета - це мрія, пересаджена на реальний ґрунт. Раніше чи пізніше вона виросте і почне врожаїтись. «Школа без мрії – що птах без крил. Треба відшукати таку мрію, таку ціль, якою б захопились діти, батьки і вчителі. Тоді цікаво жити, навчатися, творити», – стверджував Олександр Антонович. За характером директор Сахнівської школи належав до категорії вічних романтиків – безцінна риса при роботі з дітьми. Це співзвучно словам В.О. Сухомлинського: «Маючи доступ до казкового палацу, ім'я якому – Дитинство, я завжди вважав за конче потрібне стати якоюсь мірою дитиною. Тільки за такої умови діти не дивитимуться на вас як на людину, що випадково проникла за ворота їхнього казкового світу, як на сторожа, що охороняє цей світ» [Сухомлинський, 1977: 421]. Романтик з Сахнівки міцно тримався землі, поєднуючи з романтизмом розумі руки дбайливого господаря. Всі об'єкти шкільного містечка у Сахнівці, про які йшла мова вище, – то задуми і творчі знахідки в першу чергу директора і педагогічного колективу. Починалося все з ідеї. А до здійснення директор залучав всю школу і всю сільську громаду. Адже споруджували музей, теплиці, басейн власними зусиллями. Вчителі, школярі, батьки - всі гуртом працювали, допомагало місцеве господарство, шефи. За таку всенародність у кожній великій справі Сахнівську школу ще називають «школою-толокою». Створювалося все це не заради екзотики, зовнішнього ефекту. Колектив проймався незвичайною мрією, приміром, мати у рідній школі планетарій чи плавальний басейн. Для сільської школи 20 років тому така затія – фантастика. А у Сахнівці закачували рукави і йшли до поставленої мети. Школярі завжди у деталях були знайомі з проектом будови, знали що конкретно і для чого вони роблять сьогодні, і що ще треба зробити завтра. Супроводжувалось це атмосферою ентузіазму, впевненістю, що прийде день – і буде у них свій басейн, тир, навіть завод. За таких

умов найбуденніша, найчорніша робота – копати землю, носити цеглу, розкидати гній на ділянках – виконується дітьми охоче, навіть набуває рис творчості, оскільки це робота в ім'я здійснення мрії». Наше будівництво було малозрозумілим заходом для багатьох, – зазначав Олександр Антонович. У період застою брали верх прихильники широкої регламентації у царині освіти. А починали ми його, щоб важковиховувані Васі і Петі, і цілком благополучні відмінники та хорошисти не уникали фізичної праці. І щоб той, хто звик бути споживачем пізнав піт і втому, пізнав справжні людські цінності» [Захаренко, 1997: 29].

Тримати ритм, досягати цієї високої мети при більш ніж скромних можливостях сільської школи вдавалося тільки завдяки наполегливості і цілеспрямованості такої непересічної особистості, як сахнівський директор. Хоча для здоров'я Олександра Антоновича це обходилося дуже дорого. За спогадами колег, коли бетонували чашу плавального басейну, О.А. Захаренко особисто брав участь у цій роботі. Оскільки процес був безперервним, бригади будівельників і помічників змінювалися, а директор три доби не залишав майданчик і не склепив очей. Пізніше Олександр Антонович написав не про безкінечні клопоти і важку працю, а про «момент істини» – як вперше купалась у басейні сотня дітей, а матері дивилися на них зі сльозами радості на очах.

У своїй авторській школі О.А. Захаренко з математичною точністю довів і яскраво проілюстрував концепцію В.О. Сухомлинського про творчу силу спільної праці, твердження великого педагога з Павлиша про те, що саме у підлітковому віці людина підводить перші підсумки служіння суспільству, вона має нагоду озирнутися назад і відчутти радість від того, що змогла щось створити власними руками.

Підсумовуючи роздуми про животворну силу ідеї, Олександр Антонович писав: «Повірте, якщо у школі чи ліцеї витає незахмарена мрія, якщо вона захопила дітей, вчителів, вчителів, батьків, тоді легко працюється, а творчість стає домінантною. У колективі народжується

те святе і прекрасне, яке називається успіхом - здійсненою мрією» [Захаренко, 2005: 47]. Але, застерігав О.А. Захаренко, ніколи не слід захоплювати дітей ілюзорними мріями, які ніколи не здійсняться. І за жодних обставин не обманювати дітей. Така нереальна мрія може зіграти роль двосічного меча і обернутися проти педагога, який мав необережність її посіяти. Діти-мрійники – це чудово, але слід виховувати в них реальне бачення дійсності. Кожна мрія, ідея має бути наповнена змістом, а зміст - це в першу чергу шлях до її здійснення.

Школа і сім'я. Один з наріжних каменів гуманістичної концепції В.О. Сухомлинського - єдність сім'ї і школи у виховному процесі. Більше того, вплив родини на всі сфери формування і зростання юної особистості - вирішальний. Перші уявлення про добро і зло, честь і сором, правду і кривду дитина отримує з сімейного кола. Позначається на долі дітей і приклад батьків сімейного життя батьків – на рівні підсвідомості дорослі нащадки приймають його за еталон для наслідування. Хороша дружна сім'я - найкраща школа для виховання доброти, щирості, чуйності. Навчити цьому дітей академічними настановами просто неможливо, поняття засвоюються в процесі спілкуванні з дорослим, гри, сприйняття казки. Але чи всі дорослі, чи кожна сім'я в змозі по-справжньому виконати свою виховну роль у становленні особистості? На жаль, далеко не кожна. На заваді дефіцит освіти, педагогічних знань, культури, часу, різного роду драматичні колізії (неповні сім'ї, хвороби, пияцтво, асоціальна поведінка батьків). Ліквідувати ці прогалини допомагала створена В.О. Сухомлинським у Павлиші батьківська школа. Цю форму просвітницької роботи серед батьків можна назвати провісником сучасних клубів психологічної допомоги. Батьків тут вчили вибудовувати гармонійні стосунки з дітьми, вчили розумної вимогливості у вихованні. Для дітей мудрий педагог придумав школу Сердечності – у формі гри школярі тут займалися виготовленням подарунків-сюрпризів для батьків. У програмі цієї школи було свято

Троянди, свято Квітів, свято Врожаю, а найулюбленіше – свято Матері. В школі В.О. Сухомлинського панував культ матері – це також одна із складових його концепції гуманізації.

Ідея єдності школи і сім'ї у виховному процесі, «роботи в супрязі», як висловлювався О.А. Захаренко, в школі над Россю набула якісно нових форм, які можливі винятково в умовах села. «Сільська школа дуже тісно пов'язана із соціумом – з життям села, сільської громади і з кожним його мешканцем зокрема. Вчителі, учні, односельці – це як великий рід. – пише академік АПН України О.В. Сухомлинська. – Тому в особистості учні дуже яскраво виявляються риси цього роду. Навколишнє середовище – школа, сільська громада, аж до дитини, за якою стоїть, живе своєю родовою культурою» [Сухомлинська, 2007: 17]. Цю обставину врахував О.А. Захаренко у своїй концепції, визначеній теоретиками як «педагогіка конкретної мети». Адже школа за визначенням Олександра Антоновича – це не просто будівля, установа для навчання дітей. Школа – це «постійний самостійний рух вперед, ідея, що повинна неодмінно захопити відразу трьох: вчителя, учня, батьків» [Кузь, 2004: 19]. Об'єднання цих об'єктів у міцну тріаду стало першим кроком до створення у Сахнівці єдиного соціокультурного середовища. Масштаби його – фактично все село. До всіх важливих справ у школі залучається громада, при здійсненні всіх шкільних проєктів батьки – перші помічники. Це не відробітки, не батьківське спонсорство, а саме рівноправна повноцінна участь у здійсненні проєктів, які стануть гордістю села. Школа О.А. Захаренка не обмежується двором, парком, ділянками і навіть межами Сахнівки, тому що тут навчаються діти з сусідніх сіл. У музеї «Моя маленька Батьківщина зібрано інформацію про кожну сахнівську родину. Про 40 випусків розповідає «Енциклопедія шкільного роду». Газета «Дівочі горі», радіостанція, телестудія – все це шкільні засоби масової інформації, але можна з певністю сказати, що виконують функції місцевих регіональних – радіолінійки з Сахнівки слухають у кожній хаті, незалежно, чи є в сім'ї школярі,

телепрограми з шкільної студії транслюють на 10 довколишніх сіл. Головне ж – кореспонденти збирають не тільки суто шкільну інформацію, а новини, події, факти з життя громади. Вітають зі святами, з ювілеями, пам'ятними датами шанованих односельців. Розповідати про хороше – не означає гудити погане, вважав Олександр Антонович. Єдність з громадою – можливо, найхарактерніша, найяскравіша риса авторської школи в Сахнівці. О.А. Захаренка односельці шанобливо називали «духовним директором села».

У школі є традиція: фотознімки випускних класів за минулі 40 років висять у вестибюлі головного корпусу. За правилами школи фотографію того, хто зганьбив себе негідним вчинком, злочинном, належить перекреслити. Різні люди виростили з сахнівського ужинку за чотири десятиліття. Є знімки з зірочками – уславився випускник, є – у чорних рамках – відійшов за вічну межу. Але – головне – жодного випадку лави підсудних, підлості. Цим фактом особливо дорожив Олександр Антонович.

Учитель і учні. Василь Олександрович Сухомлинський називав учительську професію людинознавством, суть якого – постійне проникнення в складний духовний світ дитини. «Прекрасна риса – повсякчас відкривати в людині нове, дивуватися новому, бачити людину в процесі її становлення – один з тих коренів, які живлять покликання до педагогічної праці». Давно відоме таке явище: якщо в школі працює, приміром, талановитий учитель математики, в кожному класі з'являються талановиті, захоплені математикою учні. Для когось ця обставина стане вирішальною при виборі професії. Таким чином, особистість учителя в значній мірі позначається на долі його вихованців.

У педагогічних системах і В.О. Сухомлинського, і О.А. Захаренка червоною ниткою проходить ідея: характер взаємин між учителем і учнями – вирішальний фактор у шкільному вихованні. Основи гуманістичних стосунків між вчителем і вихованцями були закладені

у Павлиші, в Школі радості Василя Олександровича Сухомлинського. Гуманістична концепція може прижитися тільки у школі з сильним, непересічним педагогічним колективом. Як зазначав В.О. Сухомлинський, справжній колектив там, де є творче ядро педагогів, одухотворених великою гуманною ідеєю: в наших руках найбільша з усіх цінностей світу - людина. У книзі «100 порад учителеві» В.О. Сухомлинський розробив систему вимог до учителя:

1. піклуватися про всебічний розвиток дитини;
2. знати дитину (без знання душі - виховання сліпе);
3. любити кожну дитину, якою вона є;
4. поважати дитину, її гідність, особистість, бо кожна дитина - неповторна;
5. вірити в дитину, в її талант;
6. розуміти дитину;
7. дбайливо ставитись до природи і духовного світу дитини, бо кожна - неповторний світ;
8. розвивати почуття власної гідності дитини;
9. залучати дитину в життя інших людей, починаючи з рідних, близьких;
10. мудра влада вихователя - друга, порадника.

Цей блок вимог до педагога, розроблений В.О. Сухомлинським, О.А. Захаренко повністю переніс на ґрунт своєї авторської школи. Слід наголосити на одній з ключових обставин: обоє видатних педагогів були директорами сільських шкіл. А роль і становище учителя на селі має свою нелегку специфіку. У містах, крім звичайних загальноосвітніх шкіл є профільні гімназії та ліцеї, де розвивати здібності і таланти, якщо вони є дітям допомагають фахівці. В місті – бібліотеки, музеї, виставкові зали, саме оточення освічених людей - все це допомагає дитині учитися. Тепер ще додалося таке потужне джерело інформації, як Інтернет. В майбутньому, без сумніву, геніальний винахід сучасної техніки вирівняє баланс отримання інформації, але поки що більшості сільських школярів залишається

тільки мріяти про комп'ютер та вихід в Інтернет. Відтак головне джерело освіти на селі, як і в часи В.О. Сухомлинського – учитель. Відтак впроваджуючи в Сахнівській школі свою педагогічну знахідку – концепцію самореалізації особистості – О.А. Захаренко головну ставку робив на учителя. Сахнівський директор дуже вміло повернув на користь справі специфіку сільської – малолюдність. Адже у невеличких класах сільський педагог має таку можливість для індивідуальної роботи з дітьми, про яку його міський колега може тільки мріяти. Учитель у школі – старший товариш учня, порадник, надійна підтримка у складних проблемах життя вихованця. Як зазначає В.Г. Кузь, О.А. Захаренко виводить закон діяльності своєї авторської школи, який цілком може бути формулою діяльності школи XXI століття [Кузь, 2004 19]. «У школі учню має бути, як в батьківській хаті. До школи він має бігти, а не йти, знаючи, що в школі він пізнає радість відкриття своєї сутності в цьому мінливому світі. В школі його не образять, на нього не гримнуть, а порадять, підтримають, дадуть можливість розкрити себе, свою творчу обдарованість» [Захаренко, 1997: 17].

До Сахнівки часто приїздили гості-педагоги – подивитися на унікальне шкільне містечко, поспілкуватися з директором. І, звичайно, допитатися до таємниць його педагогічної творчості. Олександр Антонович дуже багато працював, та, на жаль, мало писав. Твори О.А. Захаренка дуже своєрідної літературної форми - «Слово», «Порада», «Заповіт». Стиль – лаконічний, його педагогічні мініатюри відзначаються стислістю афоризмів і мудрістю притч. Діалог через роки і відстані двох великих педагогів В.О. Сухомлинського і О.А. Захаренка торкається теми підготовки вчителів для роботи з першокласниками: «Це мають бути особливі люди, знаючі, творчі, з розвинутим почуттям відповідальності. Адже в їхніх руках доля і майбутнє України», вважав О.А. Захаренко [Захаренко, 1997: 16].

Директор. «Справжнє керівництво школою починається... там, де нескінченний потік явищ постає перед директором як взаємозв'язок

проблем» - такий висновок народився з бесід і суперечок учасників школи педагогічної культури у Павлиші. Як зазначає В.О. Сухомлинський, колеги дискутували на різні теми - як правильно збалансувати адміністративно- господарські обов'язки з педагогічною роботою, щоб директор нарощував вчительську майстерність, від яких факторів більше залежить якість уроку, інтелектуальний рівень шкільного середовища і родини, як виховувати бажання вчитися — адже ця проблема тисячами ниток пов'язана з усім навчально-виховним процесом. На одному твердженні сходилися всі: щоб стати хорошим директором, треба передусім бути хорошим учителем. «Учителем учителів, - а тільки вчитель учителів і є справжнім керівником, якому вірять і якого поважають, - можна стати лише тоді, коли з кожним днем усе більше заглиблюєшся в деталі, втонкощі педагогічного процесу, коли перед тобою відкриваються все нові й нові грані того, щоможна назвати мистецтвом впливу на душу людини» - зазначає Василь Олександрович на сторінках книги «Розмова з молодим директором» [Сухомлинський, 1977: 398]. Основоположною істиною В.О. Сухомлинський вважав твердження про те, що особистість педагога творить особистість учня. І вимагав від учителів: «Добивайтеся того, щоб дитина була в центрі уваги педагогічного колективу, в центрі вашої уваги» [Сухомлинський, 1977: 442]. Тому що «...духовно багата, морально яскрава, інтелектуально самобутня особистість здатна і у вихованцях своїх поважати і виховувати особистість; а безликість знеособлює і вихованців, сіє навколо себе убозтво» [Сухомлинський, 1977: 477].

Відтак, у принципі дитиноцентризму, гуманізації стосунків в тандемі «учитель-учень» між В.О. Сухомлинським та О.А. Захаренком - повна солідарність. А от стосовно місії директора у Захаренка думка суттєво відрізняється. Олександр Антонович фокусує увагу на людських, моральних якостях претендента на директорське крісло: директор за будь-яких умов має залишатись чесною і порядною

людиною. Не має права забувати, що школа – це державна установа, не власна вотчина і державну власність слід берегти, як зіницю ока. І лише після цього доволі різкого коментаря Олександр Антонович додає, що директор зобов'язаний бути на вищому в порівнянні з будь-ким з колег рівні з методичної і фахової підготовки. І що директором може бути тільки той учитель, який говорить лише правду, а знає більше, ніж вчителі, разом узяті.

У роздумах О.А.Захаренка про місію і становище директора школи багато уваги приділено матеріальним проблемам. Такі акценти – то прикра ознака часу, адже останні роки роботи Олександра Антоновича у Сахнівці – 90-і, період важкої економічної кризи. Як вижити сільській школі, на які компроміси часом доводиться іти директору, щоб забезпечити класи елементарним — теплом, підручниками. Школам рекомендують освоювати так званий антикризовий менеджмент, простіше кажучи – думати, як заробляти гроші. О.А. Захаренко з гіркою іронією зауважує про поділ сучасних шкіл на багатих і бідних: одні можуть собі дозволити євроремонт, інші стягуються на мішок цементу. Але директор з величезним досвідом пропонує і цілком реальні варіанти шкільного заробітку. По-перше, прибуток може дати земля – її можна здати в оренду або обробляти з дітьми і шкільним персоналом. Друга важлива стаття – техніка. З кращих часів в багатьох школах уціліли трактори, сівалки, борони, навіть комбайни. Маючи їх у руках, можна заробляти, здавати в оренду. Третя можливість – шкільні майстерні дитячих поробок, якщо налагодити збут продукції. «Подумай, колего, що ти можеш зробити, щоб школа пережила це лихоліття. – пише Олександр Антонович. – Головне зрозуміти: ніхто не стане на допомогу.. Покладайся лише на свої сили – це закон сучасного життя» [Захаренко, 2005: 44].

З гіркотою і засторогою коментує О. Захаренко ще одне явище, притаманне сучасній школі (часи В.О. Сухомлинського його не знали) – так звані шкільні побори. Це давно закріпилося, стало майже

звичаєм – батьки збирають гроші на ремонт спочатку класу, де вчиться їхня дитина, потім – школи. І чим престижніша гімназія чи лицей, тим вища «такса» таких поборів. А далі пішло – подарунки для вчителів до свят, потім – конверти в дні екзаменів. «Чи світ провалився, чи я живу не сучасними мірками?» – з гіркотою запитує на сторінках «Порад» Олександр Антонович. І застерігає: не роби цього, колего! Категорично не роби, це небезпечно! Суспільство не схвалить твої дії» [Захаренко, 2005: 49].

Предбачення. Дослідники творчості В.О. Сухомлинського і О.А. Захаренка часто підкреслюють, що видатні педагоги випередили свій час, створивши школи ХХІ століття. Можна погоджуватись чи заперечувати ключові положення педагогічних концепцій В.О. Сухомлинського і О.А. Захаренка, але на одному з аспектів, який сьогодні доволі рідко потрапляє в поле зору дослідників, вважаємо за потрібне зупинитися.

Йдеться, що моральне виховання, прищеплення порядності у стосунках молоді, цнотливість, бережне ставлення до жінки. Про систему моральних табу, яку сьогодні що називається відправили на смітник історії. Хоча Василь Олександрович працював з дітьми до комп'ютерної, почасти навіть до телевізійної епохи, цій темі він приділяв дуже багато уваги. Можливо, це прогноз, геніального геніального педагога, який передбачав загрозу, що насувалася на суспільство в близькому майбутньому. Сумний прогноз виявився реальним: розмиваються межі між добром і злом, правдою і кривдою, честю і безчестям. Хвиля бруду яка безперервно вихлюпується з телеекранів, викривляє у дітей уявлення про самих себе. (О.А. Захаренко говорив, що, коли, мав змогу - запровадив би на телеканалах педагогічну цензуру).

Отже, завершуючи це коротке дослідження зазначаємо, що порівняння поглядів, ідей, досвіду В.О. Сухомлинського та О.А. Захаренка – то надзвичайно захоплююча справа для дослідника. Але ми торкнулися лише тих тем, які, можна сказати, лежать на поверхні.

Перед наступним дослідженням стоїть завдання зануритися глибше, ґрунтовніше в надзвичайно великий пласт неоціненого надбання видатних постатей ХХ століття – Василя Олександровича Сухомлинського та Олександра Антоновича Захаренка.

Summary

The article deals with two Ukrainian author's schools viewed at a comparative angle. The famous educationalists Vasyly Sukhomlynsky and Oleksandr Zakharenko were the authors of those systems realized in the villages of Pavlysh (Sukhomlynsky) and Sakhnivka (Zakharenko). The author compares the educationalists' biographies and their background and makes a conclusion on the basis of their belonging to the families of intelligence with strong traditions.

The author compares their ideas of the role of work in education, the school autonomy, the role of the community in school life, the partnership of the school and the family, and special elements of the school environment.

Some peculiar features of the rural schools have also been taken into account. The author's thoughts as to the way the authors' ideas may be introduced and developed in modern Ukrainian schools have been expressed in the conclusions.

- [1] Захаренко, О. 2005. *Поради колезі, народжені в школі над Россю*. - Черкаси.
- [2] Захаренко, О. 1997. *П оспішаймо робити добро*. – Черкаси.
- [3] Крутенко, О. 2006. *Життя, присвячене дітям*. - Черкаси, 2006.
- [4] Сухомлинська, О. 2007. *Етичні цінності у навчально-виховному процесі сільської школи // Педагогічний вісник, № 1*.
- [5] Сухомлинський, В. 1977. *Вибрані твори у п'яти томах*. -К., Т. 2, 4.
- [6] Школа, В., Захаренка, О.А. 2004. *Школа самореалізації*. Матеріали Всеукраїнських педагогічних читань. – Черкаси.